

NECESSITY OF ACQUIRING KNOWLEDGE ABOUT EXPORT AND IMPORT OF AGRI-FOOD PRODUCTS

Lela Ristić

University of Kragujevac, Faculty of Economics, Kragujevac, Republic of Serbia, lristic@kg.ac.rs

Danijela Despotović

University of Kragujevac, Faculty of Economics, Kragujevac, Republic of Serbia, ddespotovic@kg.ac.rs

Vladimir Nedić

Academy of Professional Studies Sumadija - Department in Kragujevac, Kragujevac, Republic of Serbia,
vnedic@asss.edu.rs

Abstract: Knowledge is an important factor of socio-economic development, both at the national and global level, and therefore, at the same time, it is also a relevant determinant of agricultural development. This is particularly important for countries characterized by the wealth of natural resources in agriculture, so-called free resources they get from the nature. Such development potentials should be used creatively, profitable and sustainable within the scope of foreign trade business, and from a broader perspective. Considering that the most important function of agriculture is the production of food, but also that the agricultural sector in contemporary conditions has a multifunctional character, it is clear that one of the most important issues in that context, that is, the export and import of food and other agricultural products should get a lot of attention today. At the same time, contemporary pandemic, environmental, energy, price and international geo-political problems additionally reinforce the importance of improving the foreign trade exchange of agricultural products. Consequently, the subject of research in this paper are contemporary trends in the export and import of agri-food products with a special accent on the knowledge that is useful in this field, based on available statistical data, conceived theories and realized practical approaches, and all this in the direction of the future development of agricultural export-import activities and meeting the needs of producers and consumers of these products. The aim of this research is to point out the necessity of continuous statistical research and collection of data on the export and import of agri-food products, in order to expand knowledge in this field and agro-economic prosperity in practice. For consumers of food and other agricultural products, as well as for agricultural producers and processors of primary agricultural products, these issues are of particular importance, first of all, in an economic sense, but also in a wider social context. It is a dynamic field of research, because contemporary challenges and global changes, as well as events within the national and regional frameworks, greatly influence the development directions of agricultural sector, requiring new knowledge, data, research and development efforts, trainings and other types of formal and informal education. In accordance with the nature of the researched issues, the method of description and comparison, analytical and synthetic method, historical method, content analysis method and statistical method, are used in the paper, followed by appropriate presentations and their explanations. The results of the research show that the modernization and improvement of knowledge in the field of agriculture is necessary in the contemporary economy and society, especially when it comes to the export and import of agri-food products. Namely, the paper confirms that the collection and adequate analysis of statistical materials, consideration of earlier and modern theoretical approaches, concepts, policies, strategies and practical experiences around the world, can greatly improve knowledge in this field and thereby contribute to a more rational use of available agricultural resources, especially in the framework of foreign trade business activity, which is increasingly burdened by numerous international and national law-economic, geo-political, health-climatic and other accompanying problems.

Keywords: knowledge, agriculture, food, export, import.

NEOPHODNOST STICANJA ZNANJA O IZVOZU I UVOZU AGRO- PREHRAMBENIH PROIZVODA

Lela Ristić

Univerzitet u Kragujevcu – Ekonomski fakultet, Kragujevac, Republika Srbija, lristic@kg.ac.rs

Danijela Despotović

Univerzitet u Kragujevcu – Ekonomski fakultet, Kragujevac, Republika Srbija, ddespotovic@kg.ac.rs

Vladimir Nedić

Akademija strukovnih studija Šumadija - Odsek Kragujevac, Kragujevac, Republika Srbija,
vnedic@asss.edu.rs

Rezime: Znanje je bitan faktor društveno-ekonomskog razvoja, kako na nacionalnom, tako i na globalnom nivou, pa je, prema tome, istovremeno i relevantna determinanta agrarnog razvoja. Ovo je naročito značajno za države koje odlikuje bogatstvo prirodnih resursa u agraru, kao tzv. besplatnih resursa koje dobijaju iz prirode. Takve razvojne potencijale treba kreativno, profitabilno i održivo koristiti u okviru spoljnotrgovinskog poslovanja, a i šire posmatrano. S obzirom na to da je najvažnija funkcija poljoprivrede proizvodnja hrane, ali i da agrarni sektor u savremenim uslovima ima multifunkcionalni karakter, jasno je da jednom od bitnijih pitanja u tom kontekstu, odnosno, izvozu i uvozu hrane i ostalih poljoprivrednih proizvoda, treba danas posvetiti dosta pažnje. Savremeni pandemijski, ekološki, energetske, cenovni i međunarodni geo-politički problemi, pritom, dodatno pojačavaju značaj unapređenja spoljnotrgovinske razmene agrarnih proizvoda. Shodno tome, predmet istraživanja u ovom radu jesu savremene tendencije u izvozu i uvozu agro-prehrambenih proizvoda sa posebnim akcentom na znanja koja su korisna u ovoj oblasti, na osnovu dostupnih statističkih podataka, koncipiranih teorija i realizovanih praktičnih pristupa, a sve u pravcu budućeg razvoja izvozno-uvozne aktivnosti agrara i zadovoljenja potreba proizvođača i potrošača ovih proizvoda. Cilj istraživanja je ukazati na neophodnost kontinuiranih statističkih istraživanja i prikupljanja podataka o izvozu i uvozu agro-prehrambenih proizvoda, u smislu proširenja znanja o ovoj oblasti i agro-ekonomskog prosperiteta u praksi. Za potrošače hrane i ostalih agrarnih proizvoda, kao i za poljoprivredne proizvođače i prerađivače primarnih agrarnih proizvoda, ova pitanja su od posebne važnosti, pre svega, u ekonomskom smislu, ali i u širem društvenom kontekstu. Reč je o dinamičnom području istraživanja, jer savremeni izazovi i globalne promene, kao i dešavanja unutar nacionalnih i regionalnih okvira, umnogome utiču na razvojne pravce agrarnog sektora, zahtevajući nova znanja i podatke, istraživačko-razvojne napore, obuke i druge vidove formalne i neformalne edukacije. U radu se, shodno prirodi istraživane problematike, koriste metod deskripcije i komparacije, analitički i sintetički metod, istorijski metod, metod analize sadržaja i statistički metod, praćen odgovarajućim prikazima i njihovim pojašnjenjima. Rezultati istraživanja pokazuju da je osavremenjavanje i unapređenje znanja u oblasti agrara neophodno u savremenoj ekonomiji i društvu, a naročito kada je u pitanju izvoz i uvoz agro-prehrambenih proizvoda. Naime, u radu se potvrđuje da prikupljanje i adekvatna analiza statističke građe, uz uvažavanje ranijih i savremenih teorijskih pristupa, koncepata, politika, strategija i praktičnih iskustava širom sveta, umnogome može unaprediti znanja u ovoj oblasti i time višestruko doprineti racionalnijem korišćenju raspoloživih agrarnih resursa, naročito u okviru spoljnotrgovinske poslovne aktivnosti, koju sve više opterećuju brojni međunarodni i nacionalni pravno-ekonomski, geo-politički, zdravstveno-klimatski i drugi prateći problemi.

Ključne reči: znanje, poljoprivreda, hrana, izvoz, uvoz.

1. UVOD

Agro-ekonomski razvoj predstavlja jedno od najrelevantnijih pitanja u savremenom društvu, pre svega, zbog egzistencijalnog značaja hrane za ljude, koja se proizvodi upravo u poljoprivredno-prehrambenom sektoru, ali i zbog niza drugih pratećih razloga i faktora, izuzetno bitnih za razvoj privrede i društva, poput obezbeđenja primarnih sirovina za industrijsku preradu, ishrane životinja, zaštite životne sredine, odvijanja spoljnotrgovinske razmene, stvaranja GDP-a, zapošljavanja itd.

Izvoz i uvoz hrane i neprehrambenih poljoprivrednih proizvoda u najvećoj meri prate Organizacija Ujedinjenih nacija za hranu i poljoprivredu (FAO - Food and Agriculture Organization of the United Nations), Svetska trgovinska organizacija (STO/WTO - World Trade Organization) i druge međunarodne i nacionalne organizacije i institucije specijalizovane za ovu oblast, uključujući nadležne institucije Evropske unije (EU) i drugih zemalja. WTO (2016) ukazuje na značaj Sporazuma o poljoprivredi, politike spoljnotrgovinske razmene agrarnih proizvoda, multilateralnih pregovora u ovoj oblasti itd. Osim toga, FAO & WTO (2017) i WTO (2019), potenciraju povezanost međunarodne trgovine i opšteprihvaćenih standarda u oblasti hrane, kao i mogućnosti unapređenja međunarodne

trgovine, kroz regulatornu saradnju, a na bazi sporazuma u okviru WTO o tehničkim barijerama, sanitarnim i fitosanitarnim merama.

U okviru svojih samostalnih i koautorskih istraživanja, mnogi autori se bave problematikom spoljnotrgovinske razmene agrarnih proizvoda i faktorima koji direktno ili indirektno utiču na ovu oblast. Vujičić & Ristić (2006) istražuju osnovne tendencije u međunarodnoj razmeni poljoprivrednih proizvoda. Sharma et al. (2022) uočavaju različitost domaće podrške poljoprivredi zemalja članica WTO, ukazujući na posledice takvog pristupa. Božić & Nikolić (2016) navode ključna obeležja spoljnotrgovinske razmene poljoprivredno-prehrambenih proizvoda. Osim navedenih, veliki broj drugih autora istražuje spoljnotrgovinsku razmenu hrane i ostalih agrarnih proizvoda, globalno ili sa posebnim akcentom na određenu zemlju, region ili grupu proizvoda. Uticaj različitih ograničenja, pri izvozu agrarnih proizvoda, na cene u zemljama uvoznicama istražuje Deuss (2017). Hepburn et al. (2020) istražuju, u pandemijskim uslovima, izvozne restrikcije u pogledu hrane, upoređujući današnju situaciju sa ranijim periodima rasta cena. Glauben et al. (2022) ukazuju na povezanost rata u Ukrajini, trgovine poljoprivrednim proizvodima i rizika u vezi sa globalnom prehrambenom sigurnošću. Mnoge druge savremene, veoma aktuelne teme u vezi sa trgovinom poljoprivredno-prehrambenim proizvodima istražuju brojni autori širom sveta, sa vrlo različitih relevantnih aspekata, što umnogome može doprineti unapređenju međunarodne trgovine i realizaciji ciljeva u ovoj oblasti.

Predmet istraživanja u ovom radu jesu savremene tendencije u izvozu i uvozu agro-prehrambenih proizvoda sa posebnim akcentom na znanja koja su korisna u ovoj oblasti, a na bazi dostupnih statističkih podataka, koncipiranih teorija i realizovanih praktičnih pristupa, u pravcu budućeg razvoja izvožno-uvozne aktivnosti agrara i zadovoljenja potreba proizvođača i potrošača ovih proizvoda.

Cilj istraživanja je ukazati na neophodnost kontinuiranih statističkih istraživanja i prikupljanja novih podataka o izvozu i uvozu agro-prehrambenih proizvoda, a u smislu proširenja znanja o ovoj oblasti i agro-ekonomskog razvoja u praksi. Ova pitanja su od posebne važnosti za kreatore agrarne i razvojne politike, naučno-istraživačke i obrazovne ustanove, poljoprivredne proizvođače, prerađivače agrarnih proizvoda i potrošače hrane.

U radu se polazi od sledeće hipoteze: Ukoliko se permanentno vrši prikupljanje i analiza statističkih podataka o globalnom izvozu i uvozu agro-prehrambenih poljoprivrednih proizvoda, uz uvažavanje teorijskih pristupa i praktičnih iskustava širom sveta, umnogome se može unaprediti znanje o ovoj oblasti i time višestruko doprineti edukaciji i racionalnijem korišćenju raspoloživih agrarnih resursa u okviru spoljnotrgovinske poslovne aktivnosti, koju danas opterećuju brojni problemi.

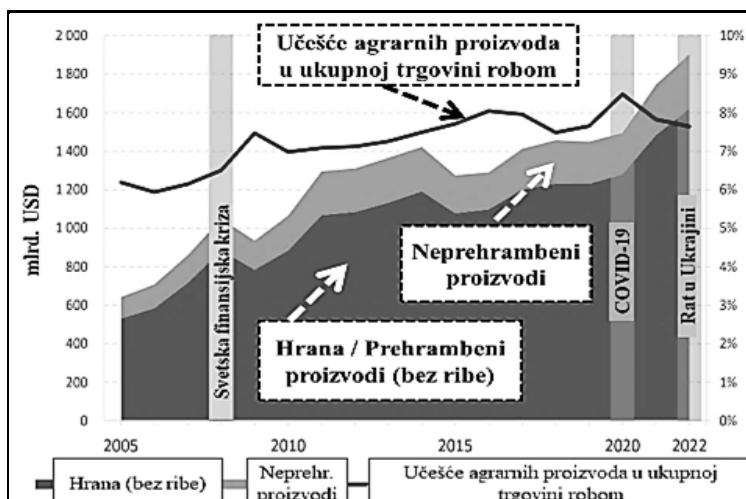
2. MATERIJALI I METODI

Istraživanje u okviru ovog rada se, prvenstveno, oslanja na podatke FAO, odnosno, FAOSTAT Trade data, koji distribuiraju statističke podatke o međunarodnoj trgovini hranom i poljoprivrednim proizvodima, u skladu sa standardnom metodologijom za statistiku međunarodne trgovine robom (International Merchandise Trade Statistics Methodology - IMTS Metodology). Detaljni podaci o tarifnim linijama, po zemljama, uglavnom potiču iz Odeljenja za statistiku Ujedinjenih nacija (United Nations Statistics Division - UNSD). Podaci EU, odnosno, podaci EUROSTAT, koriste se za analizu spojnotgovinske razmene Evropske unije sa zemljama koje nisu članice EU, dok se pri navođenju primera Srbije, kao zemlje kandidata za članstvo u EU, koriste podaci resornog Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede (MPŠV), bazirani na zvaničnim izveštajima Republičkog zavoda za statistiku (RZS). U radu se koriste metod deskripcije, komparacije, analitički i sintetički metod, istorijski metod i metod analize sadržaja, praćeni odgovarajućim prikazima, diskusijama i zaključcima.

3. REZULTATI I DISKUSIJE

Globalno posmatrano, vrednost izvoza poljoprivrede je oko 3,7 puta veća 2020. u poređenju sa 2000. godinom, a učešće poljoprivrede u ukupnoj vrednosti trgovine robom povećano je sa 6,3% (2000.) na 8,5% (2020. godine). Hrana (bez ribe) je 2020. godine, činila dominantni deo vrednosti svetskog agrarnog izvoza. Udeo hrane je u trgovini agrarnim proizvodima povećan sa 81% (2000.) na 86% (2020.). Grafikon 1 prikazuje vrednost svetskog izvoza hrane i neprehrambenih poljoprivrednih proizvoda, kao i njihovo učešće u ukupnoj trgovini robom u svetu, u periodu 2005-2022. godine. Uočava se da je vrednost svetskog izvoza poljoprivrede (agrarnih proizvoda) 2,9 puta veća 2022. godine u odnosu na 2005., pri čemu je učešće poljoprivrede u ukupnoj vrednosti trgovine robom u svetu poraslo sa 6,2% (2005.) na 7,6% (2022.), što je, ipak, manje nego 2020. godine.

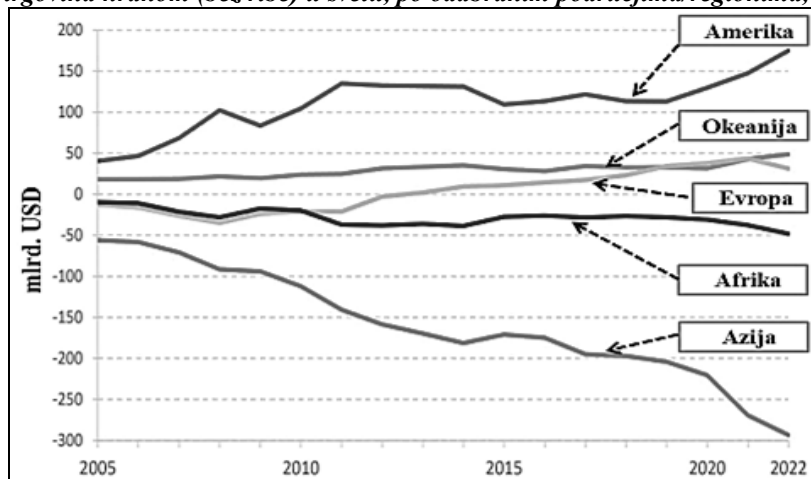
Grafikon 1. Vrednost svetskog izvoza hrane i neprehrambenih poljoprivrednih proizvoda (u mlrd. USD) i njihovo učešće u ukupnoj trgovini robom u svetu (u %), u periodu 2005-2022. Godine



Izvor: FAO, 2023.

Regionalno posmatrano (Grafikon 2), Amerika je najveći neto izvoznik hrane, Azija je najveći neto uvoznik hrane, a Evropa, pre svega, zbog EU, postala je u novije vreme neto izvoznik hrane. Dok se suficit Amerike i Okeanije, kao i deficit Afrike i Azije, povećao u periodu 2000-2020. godine, Evropa je od neto uvoznika hrane postala neto izvoznik i čak je 2020. godine prevazišla Okeaniju, za razliku od 2022. godine. Vrednost izvoza hrane iz Okeanije (bez ribe) je porasla 2022. godine, zbog Australije, koja je postala treći najveći neto izvoznik, kao i Novog Zelanda, koji je ostao na petom mestu (FAO, 2022; FAO, 2023).

Grafikon 2. Neto trgovina hranom (bez ribe) u svetu, po odabranim područjima/regionima, 2005-2022. godine



Izvor: FAO, 2023.

Posmatrano po državama, SAD su najveći izvoznik hrane-bez ribe (2022. godine) sa učešćem od 10%, zatim Brazil sa 7%, Holandija 6% itd. (FAO, 2023). Države najveći neto izvoznici hrane, 2020. godine, bile su Brazil, Španija i Argentina. Pritom, najveći izvoz Brazila odnosio se na soju (39% vrednosti izvoza hrane iz ove zemlje), za Španiju je to bilo svinjsko meso (7%), a za Argentinu kukuruz (25%). Države najveći neto izvoznici hrane, 2022. godine (Tabela 1), bile su Brazil, Argentina i Australija, a zatim Indonezija, Novi Zeland, Holandija, Tajland, Španija, Kanada i Francuska. Najveći neto uvoznik hrane je Kina (i 2020. i 2022. godine), zatim slede Japan i UK. Pritom se najveći uvoz Kine (2022. godine) odnosi na soju (24% vrednosti uvoza hrane ove zemlje), za Japan je to svinjsko meso sa oko 10% učešća, a za UK vino sa oko 8% (FAO, 2022; FAO, 2023).

Tabela 1. Globalna trgovina hranom u svetu, 2022. godine

Najveći trgovinski tokovi hrane (isključujući ribu) između vodećih zemalja u svetu		
Izvoz iz zemlje:	Uvoz u zemlju:	Vrednost izvoza, u mlrd. USD
Brazil	Kina	46,7
Meksiko	SAD	39,1
Kanada	SAD	38,4
SAD	Kina	37,8
Holandija	Nemačka	30,2
SAD	Kanada	29,8
SAD	Meksiko	27,9
SAD	Japan	14,2
Nemačka	Holandija	13,9
Holandija	Belgija	13,9
Zemlje najveći neto izvoznici hrane (isključujući ribu), njihovi najveći partneri (uvoznici) i proizvodi		
Zemlje sa najvećim neto izvozom hrane-isključujući ribu, u mlrd. USD	Najveći partneri (uvoznici hrane-isključujući ribu) zemalja najvećih neto izvoznica i najzastupljeniji proizvodi u uvozu	
Brazil (+105,9)	Kina (soja, goveđe meso, šećer); Indija (soja); Iran (kukuruz)	
Argentina (+32,5)	Kina (soja, goveđe meso); Indija (soja)	
Australija (+28,7)	Kina (pšenica, goveđe meso); Indonezija (pšenica); Japan (goveđe meso)	
Zemlje najveći neto uvoznici hrane (isključujući ribu), njihovi najveći partneri i proizvodi		
Zemlje sa najvećim neto uvozom hrane-isključujući ribu, u mlrd. USD	Najveći partneri (izvoznici hrane-isključujući ribu) zemalja najvećih neto uvoznica i najzastupljeniji proizvodi u izvozu	
Kina (−137,2)	Brazil (soja, goveđe meso); SAD (soja, kukuruz); Indonezija (palmino ulje)	
Japan (−48,6)	SAD (kukuruz, soja, goveđe meso); Australija (goveđe meso); Brazil (kukuruz)	
Ujedinjeno Kraljevstvo-UK (−35,4)	Francuska (vino); Italija (vino); Irska (goveđe meso)	

Izvor: na osnovu podataka FAO, 2023.

Najveći izvoz pića, žitarica i prerađevina od žitarica, kao i mlečnih proizvoda i jaja, 2022. godine, ostvaruje Evropa, pri čemu među evropskim zemljama dominiraju zemlje EU. Amerika je vodeća u izvozu voća i povrća, mesa i mesnih prerađevina, šećera i meda, dok je Azija najveći izvoznik masti i ulja. Azija, prema podacima za 2020. godinu, ostvaruje najveći uvoz žitarica i prerađevina od žitarica, mlečnih proizvoda i jaja, masti i ulja, mesa i mesnih prerađevina, šećera i meda. Što se tiče pića, najveći uvoznik je Amerika, a u pogledu uvoza voća i povrća vodeća je Evropa. Pritom su Amerika, Evropa i Okeanija neto izvoznici za većinu robnih grupa. Amerika je 2022. neto uvoznik samo za pića, uglavnom zbog uvoza alkoholnih pića, Evropa je neto uvoznik voća i povrća, šećera i meda, Okeanija je neto uvoznik šećera i meda, Azija je neto uvoznik svih agrarnih robnih grupa koje se prate statistički, a Afrika je neto izvoznik samo u pogledu voća i povrća (FAO, 2023).

Voće i povrće je činilo oko 22% ukupne vrednosti izvoza hrane (bez ribe) u svetu, 2020. godine, zatim 16% žitarice i prerađevine od žitarica, pa meso i mesne prerađevine (12%). Pritom, grupa povrća, voća i grožđe predstavljala je robnu grupu sa najvećom vrednošću izvoza (2020. godine u odnosu na 2000. godinu ostvaren je rast od 318%). Vrednost izvoza mesa i mesnih prerađevina, 2020. godine, ostvarila je povećanje od 258% u poređenju sa 2000. godinom. Izvezeno količine mesa i mesnih prerađevina povećale su se pritom za 119% u periodu 2000-2020. godine (FAO, 2022). Voće i povrće čini oko 19% ukupne vrednosti izvoza hrane (bez ribe) u svetu, 2022. godine, zatim slede žitarice i prerađevine od žitarica (17%), pa meso i mesne prerađevine (12%) itd. Što se tiče izvoza glavnih žitarica, 2022. godine se u odnosu na 2020. smanjio izvoz pšenice (ovo smanjenje se povezuje sa smanjenim izvozom iz Ukrajine i Rusije, koje su bile među prvih pet izvoznika 2021., pri čemu je izvoz pšenice iz Evrope značajno smanjen, a iz Okeanije značajno povećan, dok najveću vrednost u proizvodnji pšenice, posmatrano po zemljama, ostvaruju Kina, Indija, Rusija, SAD i Australija, a najveću vrednost izvoza Australija, SAD, Kanada, Francuska i Rusija). Smanjio se i izvoz ječma, a povećao izvoz kukuruza i pirinča. Izvoz svinjskog mesa se smanjio 2022. u odnosu na 2020., a goveđeg i pilećeg mesa se povećao. Izvoz soje se smanjio, a suncokreta povećao. Izvoz gotovo svih vrsta ulja se blago smanjio (FAO, 2023).

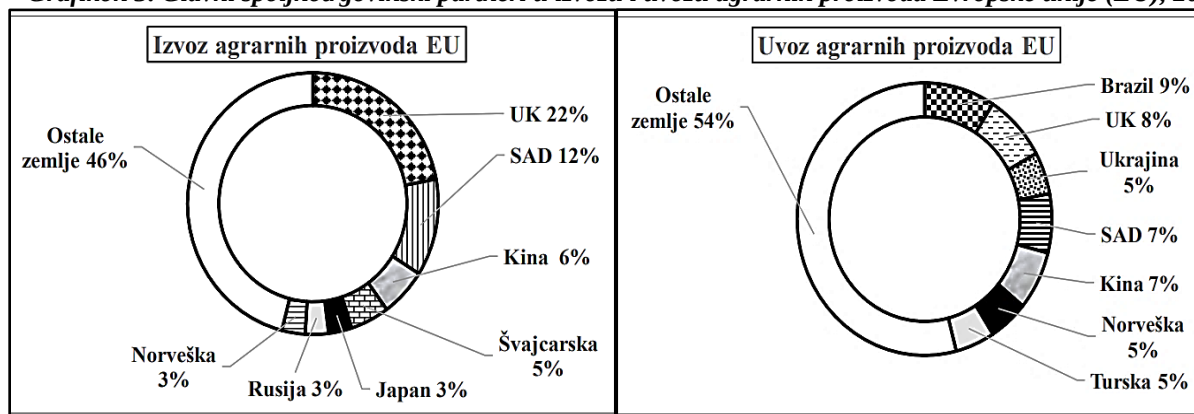
Mnogi neprehrambeni poljoprivredni proizvodi, iako se ne koriste za ishranu ljudi, takođe imaju bitnu ulogu, ali najčešće kao inputi za druge privredne sektore, pre svega, za prerađivačku industriju, a pritom naročito za tekstilnu industriju i sl., pa je i ovo pitanje bitno u međunarodnoj trgovini.

U većini slučajeva, zemlje ili područja koja su najveći izvoznici, istovremeno su i najveći proizvođači određenih proizvoda. Međutim, to nije zakonitost. Naime, zemlje najveći proizvođači nekog proizvoda nisu nužno i najveći

izvoznici tog proizvoda, najčešće zbog veličine i potreba domaćeg tržišta. Kina se, na primer, u proizvodnji pirinča ističe kao najveći proizvođač (prva je u svetu 2022.), ali fokusirana je na svoje ogromno domaće tržište, pa je njena izvozna pozicija (2022. godine je peta u svetu) niža u poređenju sa proizvodnom. Osim toga, Kina se, zbog veličine svog domaćeg tržišta, svrstava i među glavne uvoznike drugih žitarica, mesa itd. (FAO, 2023).

Evropska unija (EU), kao jedna od poznatijih međunarodnih integracija (Unija 27 evropskih zemalja), među vodećim je proizvođačima, izvoznicima i uvoznicima hrane i neprehrambenih poljoprivrednih proizvoda u svetu. Tokom 2021. godine, trgovina agrarnim proizvodima EU činila je oko 8% ukupne spoljnotrgovinske razmene robe EU, a slično je i 2023. godine. Ujedinjeno Kraljevstvo (UK), pritom, predstavlja najveću izvoznu destinaciju za poljoprivredne proizvode iz EU i istovremeno UK je druga po redu zemlja (posle Brazila) iz koje EU najviše uvozi poljoprivredne proizvode. Osim UK, glavni trgovinski partneri za izvoz poljoprivrednih proizvoda iz EU su 2023. godine: SAD, Kina, Švajcarska, Japan, Rusija i Norveška. Najveći uvoz poljoprivrednih proizvoda EU ostvaruje (2023.), osim iz Brazila i UK, iz sledećih zemalja: Ukrajina, SAD, Kina, Norveška, Turska itd. - Grafikon 3 (Eurostat, 2022; Eurostat, 2024).

Grafikon 3. Glavni spoljnotrgovinski partneri u izvozu i uvozu agrarnih proizvoda Evropske unije (EU), 2023.



Izvor: na osnovu podataka Eurostat, 2024.

U agrarnom izvozu EU, 2023. godine, posmatrano prema kategorijama proizvoda, najveća grupa su prerađevine (52%), zatim proizvodi životinjskog porekla (22%), biljni proizvodi (22%) i ulja i masti (4%). U uvozu, dominantnu grupu čine prerađevine (oko 37%), zatim biljni proizvodi (oko 36%), životinjski proizvodi (oko 20%) i ulja i masti (oko 7%). U izvozu proizvoda životinjskog porekla dominantni su meso i jestive mesne iznutrice, zatim mlečni proizvodi, jaja, prirodni med itd. U uvozu proizvoda životinjskog porekla dominiraju ribe i rakovi, mekušci i drugi vodeni beskičmenjaci. U izvozu biljnih proizvoda dominiraju žitarice. U uvozu biljnih proizvoda dominiraju jestivo voće i orašasti plodovi, agrumi, dinje, lubenice, zatim seme uljarica, industrijsko i lekovito bilje, krmno bilje, kafa, čaj i začini. Uvoz masti i ulja EU je veći od izvoza. U izvozu prerađenih proizvoda dominira, daleko ispred svih proizvoda, grupa proizvoda pića i sirće, pa zatim prerađevine od žitarica itd. U uvozu prerađenih proizvoda dominiraju ostaci iz prehrambene industrije i pripremljena stočna hrana, a zatim pića i sirće, kao i prerađevine na bazi kakaa. Kada je reč o proizvodima koje najviše uvozi, EU uglavnom ostvaruje deficit u njihovoj spoljnotrgovinskoj razmeni (Eurostat, 2024).

Tržište EU predstavlja jedno od najznačajnijih tržišta za izvoz i uvoz agrarnih proizvoda zemalja Zapadnog Balkana, koje su u procesu evropskih integracija. Na primer, Srbija je, 2023. godine, najveći deo ukupne vrednosti izvoza poljoprivredno-prehrambenih proizvoda ostvarila na tržištu EU (47,2%), zatim na tržištu zemalja CEFTA (28,9%), dok je izvoz na ostala tržišta 23,9%. Na uvoznoj strani, učešće uvoza iz EU u ukupnom uvozu agrara Srbije, takođe, dominira već godinama (69,9% iznosi 2023. godine), dok je učešće zemalja CEFTA 7,8%, a ostalih zemalja 22,3% (MPŠV RS, 2024).

4. ZAKLJUČAK

Istraživanje u okviru ovog rada potvrđuje neophodnost permanentnog osavremenjavanja i unapređenja znanja u oblasti agrara, kroz kontinuirano prikupljanje, grupisanje i analizu podataka, naročito kada je u pitanju izvoz i uvoz agro-prehrambenih proizvoda. Rezultati ranijih istraživanja, primeri mnogih zemalja ili njihovih ekonomskih integracija, takođe, veoma su korisni za realno sagledavanje stanja i buduće usmeravanje uvožno-izvozne aktivnosti agro-prehrambenog sektora. Veoma je bitno sagledavati savremene tokove izvoza i uvoza, odnosno, koji su

proizvodi najzastupljeniji u izvozu i uvozu, koje zemlje uvoze, a koje izvoze određene proizvode, kako zbog planiranja ciljnih tržišta, tako i zbog snažne konkurencije na globalnom tržištu. U radu se ističe da fokusiranje na starije i nove podatke, uz adekvatnu obradu statističke građe, kao i naučno-stručnu podršku ranijih i savremenih teorijskih pristupa, koncepata, politika, strategija i praktičnih iskustava širom sveta, umnogome može unaprediti znanja u ovoj oblasti i time direktno ili indirektno višestruko doprineti boljoj edukaciji o agraru i racionalnijem korišćenju raspoloživih agrarnih resursa u okviru spoljnotrgovinske poslovne aktivnosti, koju danas opterećuju brojni međunarodni i nacionalni pravno-ekonomski, geo-politički, zdravstveno-klimatski i drugi prateći problemi, čime se istovremeno potvrđuje i hipoteza od koje se u radu pošlo.

REFERENCE

- Božić, D., & Nikolić, M. M. (2016). Obeležja spoljnotrgovinske razmene poljoprivredno-prehrambenih proizvoda Srbije. *Marketing*, 47(4), 293-304. <https://doi.org/10.5937/markt1604293B>
- Deuss, A. (2017). Impact of agricultural export restrictions on prices in importing countries. *OECD Food, Agriculture & Fisheries Papers*, No. 105. OECD Publishing, Paris. <http://dx.doi.org/10.1787/1eeeb292-en>
- Eurostat (2022). *Extra-EU trade in agricultural goods*. Eurostat, EU. http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Extra-EU_trade_in_agricultural_goods
- Eurostat (2024). *Extra-EU trade in agricultural goods*. Eurostat, EU.
- FAO & WTO (2017). *Trade and Food Standards*. FAO, Rome, Italy & WTO, Geneva, Switzerland.
- FAO (2021). *Trade: Crops and livestock products*. Food and Agriculture Organization of the UN, Rome, Italy.
- FAO (2022). *Trade of agricultural commodities 2000–2020, FAOSTAT Analytical Brief Series*, No. 44. Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome, Italy.
- FAO (2023). *Trade of agricultural commodities 2005–2022, FAOSTAT Analytical Briefs*, No. 80. Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome, Italy. <https://doi.org/10.4060/cc9206en>
- Glauben, T., Svanidze, M., Götz, L., Prehn, S., Jaghdani, T. J., Đurić, I., & Kuhn, L. (2022). The War in Ukraine, Agricultural Trade and Risks to Global Food Security. *Intereconomics*, 57, 157–163.
- Hepburn, J., Laborde, D., Parent, M., & Smaller, C. (2020). *COVID-19 and Food Export Restrictions: Comparing today's situation to the 2007/08 price spikes*. International Institute for Sustainable Development (IISD), Canada & International Food Policy Research Institute (IFPRI), USA.
- MPŠV RS (2024). *Izveštaj o stanju u poljoprivredi u Republici Srbiji u 2023. godini - knjiga I*. Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede – Sektor za poljoprivrednu politiku, Republika Srbija, Beograd.
- Sharma, S. K., Lahiri, T., Neogi, S., & Akhter, R. (2022). Revisiting domestic support to agriculture at the WTO: Ensuring a level playing field. *Journal of International Trade & Economic Development*, 31(3), 358-374.
- Vujičić, M., & Ristić, L. (2006). *Ekonomika poljoprivrede*. Ekonomski fakultet Univerziteta u Kragujevcu, Kragujevac.
- WTO (2016). *The WTO Agreements Series - Agriculture*. World Trade Organization. Geneva, Switzerland.
- WTO (2019). *Facilitating trade through regulatory cooperation - The case of the WTO's TBT/SPS Agreements and Committees*. World Trade Organization, Geneva, Switzerland.